

pitularea și prinderea lui Iugurtha. Capitolele 38, 76 și 114, care încheie fiecare cîte o secțiune sînt, de fapt, susține autorul, antiteze. Astfel, Iugurtha din capitolul 38, care impune lui Aulus o rușinoasă capitulare, este pus în antiteză cu Iugurtha din capitolul 76, care trebuie să părăsească Thala. Lui Metellus din capitolul 76 îi este opus antitetice Marius din capitolul 114, care termină războiul (p. 105 și urm.). Acest exemplu este caracteristic pentru metoda urmată de autor, pentru a dovedi tezele pe care le susține. Evident că argumentele aduse de autor sînt ispititoare. Cu toate acestea, trebuie observat că ele ar fi constituit o dovadă peremptorie dacă s-ar putea demonstra că, pentru a crea aceste secțiuni și corespondențe antitetice, Salustiu a inversat cronologia, a alterat flagrant adevărul istoric. Într-adevăr, ascultînd cu toată atenția argumentele autorului italian, o voce ne șoptește totuși meru în surdina : dacă evenimentele nu s-ar fi pretat la aceste secțiuni și corespondențe pe care le vedem noi, ce s-ar fi întîmplat ? Este sigur că Salustiu a voit să demonstreze, așa cum susține autorul lucrării, că pe măsură ce la conducerea războiului veneau oameni capabili, ca Metellus și apoi Marius, Iugurtha a suferit înfrîngeri și a trebuit, în cele din urmă, să capituleze, dar secțiunile și simetriile despre care vorbește Giancotti i-au fost impuse istoricului de evenimente și nu el le-a impus evenimentelor. Oricum, lucrarea este valoroasă, fiindcă arată măsura în care Salustiu a știut să sublinieze anumite evenimente istorice, iar aceste sublinieri sînt puse cum se cuvine în lumină de autorul lucrării de față.

N. I. Barbu

EUGEN CIZEK, *Evoluția romanului antic*, București, Univers, 1970, IX (V) + 220 p.

Studiile privind probleme ale literaturii latine din primul secol al Imperiului roman, în special cele despre acea lume care se numește *Satiricon*, îl recomandau pe Eugen Cizek ca apt să scrie o lucrare despre un subiect atît de dificil. Lucrarea rezultată singură se recomandă ca demnă să stea fără sfială, în aceeași colecție („Studii”), alături de traducerea lucrării lui R. M. Albrès : *Istoria romanului modern*.

Cartea are următoarele capitole : I : Geneza romanului antic, II : Primele romane grecești, III : Principalele romane erotice grecești, IV : Romanele grecești istorice și umoristice, V : Romanul latin al condiției umane, VI : Petroniu, VII : Apuleius, VIII : Soarta formulelor romanești antice, IX : Concluzii — Cele două sisteme romanești, Anexă : Romanul grec și Orientul Apropiat.

Autorul atrage atenția asupra caracterului oarecum nepretențios al lucrării. El nu ne prezintă o încărcătură de erudiție în formă pedantă, dar nici nu face concesii preciziei științifice ; la fel, el nu este parcimonios în comunicarea de idei proprii, atît în ce privește teoria generală a romanului antic, cît și în ce privește problemele de bază ale creației grecești și, mai ales, ale celei latinești. Nu ne vom opri decît la puține din chestiunile tratate.

Examînd argumentele de diverse feluri, Cizek se stabilește la părerea că romanul a putut apărea încă din prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n., în lumea elenistică, adică atunci cînd și acolo unde existau condițiile sociale propice apariției și dezvoltării lui, am zice : condițiile retragerii omului în casă și în sine (căci, am completa, romanul e o specie literară de interior, ca toate speciile scrise). Condițiile de care vorbim se manifestă în : setea de ficțiune realizată în tipare noi, creșterea interesului pentru inedit, concentrarea atențiunii asupra vieții de familie și asupra propriului eu. Am fi dorit ca, în legătură cu aceste chestiuni, autorul să fi luat atitudine față de ideile noi cu care vine Ben Edwin Perry în lucrarea sa de sinteză asupra romanului antic (1967).

Cizek respinge teoriile privind un arhetip unic al romanului. El e convins și ne convinge că romanul se bazează pe convergența și contribuția mai multor specii literare în ale căror producții se relatează aventuri ale unor personaje de dimensiuni amplificate: epopeea, istoriografia, legendele locale, speciile dramatice cu precădere cele comediodramatice, nuvela, preromanul (pe care sîntem dispus să-l socotim un derivat urban al basmului). Autorul insistă mai mult asupra acestuia din urmă caracterizat prin faptul că în el simularea caracterului real al ficțiunii constituie un obiectiv fundamental al scriitorului, cîtă vreme în roman amintita simulare constituie doar o componentă tehnică.

Se disting următoarele specii (adoptînd aici vederile lui Perry, autorul consideră romanul ca gen) ale romanului grec: roman istoric, de dragoste (cu subspecia romanul pastoral), parodic și umoristic, aretalogic. Clasificarea adoptată e mai convenabilă decît cea devenită tradițională, dihotomică (idealist și comic, sau variante la aceste denumiri).

O analiză concretă face autorul începînd cu primele romane grecești păstrate (datele în secolul I e. n.). În acestea, fără a fi o oglindire integrală a realității, căci prevalență e nararea de evenimente imaginare, se recunosc două tipuri de civilizație, uneori în suprapunere: orientalo-persan și greco-elenistic. Esența observațiilor autorului e cuprinsă în următoarea afirmație: „În structura de adîncime nu se poate releva o filozofie care să justifice organizarea narației, ci numai dorința de a emoționa și delecta prin exploatarea temei dragostei și a peregrinării bogate în aventuri pe tărîmuri fantastice sau reale” (p. 28).

Înflorirea romanului grec în secolele II și III se tratează în două capitole: unul despre romanele erotice, altul despre cele istorice și umoristice. În romane se proiectează anumite realități sociale din viața intensă a cetățîilor greco-orientale. Autorul dă o explicație, pe care o socotim justă și satisfăcătoare, impresiei de neveridicitate ce ne-o lasă romanele, anume: prea marca acumulare de evenimente (răpiri, mașinații, iubiri pasionale, surprize funambulești), evenimente care, totuși, se puteau găsi în realitatea epocii. Nu putem să fim decît de acord cu ideea, pe care o reia și dezvoltă, că structura romanului istoric s-a decantat atunci cînd personalitățile istorice s-au transformat în eroi fabuloși.

Analizînd implicațiile ideologice (religioase și filozofice) ale romanului la care ne referim, Cizek ajunge la concluzia că aceste implicații nu reușesc să confere infrastructura necesară literaturii care se întrebă dramatic asupra condiției umane. La fel, cercetînd conținutul psihologic al romanelor, el verifică părerea că trăirile eroilor sînt în fond convenționale.

Capitolele I și II se încheie cu cite un util „model” de structură de roman, pe care-l propune autorul, la fel cum se va încheia și expunerea despre romanul latin.

Cînd tratează despre romanul latin, autorul se simte mai în largul său, nu numai pentru că are competență necesară, ci și pentru că analiza problemelor aferente îi dă mai multă satisfacție. De la început el își arată poziția, de a considera romanul latin ca roman al condiției umane. Cînd oamenii sînt mai intens preocupați de existența socială, cînd scriitorii satirizează și moralizează, romanul e chemat să reflecte realitatea și să dea răspunsuri. Cizek constată că romanul latin relevă în felul său bivalența atribuită de Alberés romanului, de a oferi: „atracția puternică a unei «istorii» și imensul registru de rezonanțe psihologice, sociale, ontologice, estetice, simbolice pe care le poate implica respectiva istorie” (Perry, vorbind de romanul „ideal” grec, constată dramă în substanță și istoriografie în forma exterioară). Din această caracteristică a romanului latin rezultă și structura sa particulară: racursul. „Romanul latin luminează totul, introduce imaginea direct în conștiința cititorilor, convertește povestea eroului în aventura lectorului, transformă experiența indirectă în directă, creează o corelație permanentă între public și protagoniștii narației” (p. 101). Trăsăturile lui specifice, însă, nu exclud existența în el a aceluiași elemente din speciile epice și dramatice care se constată în romanul grec.

Romanul latin nu poate oferi decît două mostre: a lui Petroniu: *Satiricon* (preferăm grafia aceasta, existentă în tradiția manuscrisă, și pentru motivul că în ea se reflectă ironia

scriitorului la adresa tiraniei tradiției școlărești și a snobismului elenizant) și a lui Apuleius : *Măgarul de aur*.

După ce trece în revistă arhetipurile recunoscute în structura *Satiriconului*, Cizek observă că scriitorul nu a făcut un mozaic, ci o sinteză profund originală. Credem că atunci când se vor căuta mai intens izvoare autohtone și în afara comediei, concluzia despre originalitatea lui Petroniu va câștiga și sub raportul caracterului ei latin sau italic.

Nu reluăm argumentele frumoasei prezentări asupra calităților prin care romanul lui Petroniu se dovedește superior romanelor grecești, care, totuși, apar printre arhetipuri. Ne oprim, însă, la unele concluzii noi, de o deosebită importanță, privind infrastructura filozofică a *Satiriconului*. Examinând realizarea, ca și declarația programatică a scriitorului, Cizek ajunge la următoarea obligatorie concluzie : „Locul omului se află printre lucrurile și relațiile care-l determină, cu toate misterele și ambiguitățile lor reprobabile și reprobate de Petroniu. Viziunea interioară a contingentelor externe trebuie să țină seama de posibilitățile autentice ale efortului uman, definite în peisaj și în pasiuni concrete. Întrebările asupra condiției umane își găsesc răspuns numai în acest mediu” (p. 118). Ca atare, infrastructura romanului rezidă în căutarea unui cod de existență. Acest fapt are consecințe în amploarea dată lucrurilor și fenomenelor descrise, în ținuta antiretorică, în figurarea acțiunii romanului ca trăire directă, în evitarea comentariului ostentativ.

Poate că i se atribuie lui Petroniu mai mult decât ar putea suporta, date fiind condițiile în care a trăit și a creat. Totuși, nu putem nega că cercetări ca aceasta pe care o avem în față sînt dintre puținele care contribuie la corecta stabilire a locului pe care-l merită în istoria literaturii latine și a celei universale.

O atitudine ponderată caracterizează poziția autorului în legătură cu Apuleius, despre care mult și felurit s-a scris. Are dreptate când afirmă că „nu trebuie speculat fără limită pe tema religiozității lui Apuleius”; totuși, în pagina următoare, îl consideră pe acesta ca „marele isiac platonician” al Romei (p. 162 sq.). Nu ne îndoiim că, cu timpul, se vor găsi argumente convingătoare pentru a prezenta și isiacismul drept ceva convențional la Apuleius.

O deosebită atenție se acordă analizei romanului lui Apuleius, ale cărui asemănări cu cel al lui Petroniu se explică și prin influența acestuia asupra urmașului. Totuși, distincțiile sînt de esență. Ele „derivă din infrastructuri filozofice opuse. Petroniu era materialist, considera posibilitățile condiției umane numai în limitele realității fenomenale cu toate multiplele ei contradicții, Apuleius se releva ca mistic platonician tentat să considere aceeași realitate ca teren de exercițiu. Dar Apuleius explorează mai limpede, mai tulburător condiția umană. Apuleius apare mai optimist, Petroniu parcă sugerează eșecul, oricum îndoiala, chiar dacă finalul romanului lipsește; primul a descoperit noi valori, chiar dacă în realitate iluzorii, celălalt contemplă dubitativ vechile valori” (p. 184). Și dacă nu toate tezele de aici vor putea fi susținute cu egală energie, ele vor trebui luate în considerare la orice studiu.

După cîteva note în legătură cu romanul creștin, autorul se ocupă de influența creației romanești asupra istoriografiei. E o idee nouă aceasta, ilustrată mai ales cu exemplul lui Tacit. Cizek susține, apoi, că romanul antic a acționat asupra formării romanului medieval și modern. Aceasta, contrar afirmațiilor unor cercetători ascultați. Autorul nostru constată în diacronia romanului o unitate a continuității și discontinuității. Sînt aici mai mult considerații fugare care merită aprofundare. Presupunem că e dificilă urmărirea filiațiilor și a derivațiilor și din pricina că nu avem sau nu am interpretat suficiente date în legătură cu speciile epice populare latine.

Cartea lui Eugen Cizek se încheie cu o comparație între romanul grec și cel latin : deosebirile și influențele reciproce. Deasupra tuturor deosebirilor, cele două „sisteme romanești” se întîlnesc în mesajul umanist.

Destinată, în intenția autorului ei, unui public mai larg, cartea ne pare că poate satisface cu succes exigențele specialiștilor. Aceștia, pe lângă o nouă sinteză, ea le oferă idei originale valoroase și sugestii de cercetare.

Eugen Dobroiu

THOMAS HÄGG, *Narrative Technique in Ancient Greek Romances, Studies of Chariton, Xenophon Ephesius and Achilles Tatius*, Stockholm, Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae, Series in 8°, VIII, 1971, 376 p.

Cartea lui Thomas Hägg, editată sub auspiciile Institutului suedez din Atena, constituie o analiză amplă și documentată despre tipurile de narație întâlnite la autorii de romane grecești menționați în subtitlu. Cercetarea — extrem de serioasă, reflectând o minuțioasă parcurgere a textelor și o bogată informație bibliografică — continuă și completează preocupări anterioare în același domeniu de literatură¹.

În studiul de față, autorul, vădit influențat de metoda și conceptele criticii formale, își propune clasificarea și descrierea unităților narative, delimitarea funcțiilor lor în raport cu alte elemente de compoziție ale romanului grec, relația dintre tipurile de narație și categoriile timp-spațiu, rolul narației în cadrul unui sistem intern de referință. În cuprinsul volumului, care se distinge printr-o organizare foarte clară a materialului tratat se deosebesc două mari secțiuni. În prima, intitulată „Forma narativă”, Th. H. stabilește raporturile variate care există între conținutul narat și forma proprie acestuia, formulează o tipologie a narațiilor — clasificate în scenă, tablou, rezumat, descriere, comentariu al autorului, acțiune paralelă și alternanță tehnică —, descrie ordinea în care sînt prezentate evenimentele și perspectiva din care ele sînt privite, se ocupă pe larg de problema timpului în romanele studiate, mai precis de cantitatea de informații și acțiuni comprimate sau extinse înăuntrul unei durate aproximativ invariabile. În a doua secțiune, denumită „Sistemul intern de referință”, accentul cade asupra descrierii recapitulărilor și anticipărilor, două mijloace frecvent folosite de autorii romanelor grecești, izvorîte din nevoia de a reînprospăta periodic evenimentele petrecute, de a le fixa în memoria cititorului și de a-i stîrni curiozitatea pentru ceea ce va urma.

Concluziile care formează ultima parte a cărții reiau, într-o formă mai concisă, opiniile formulate la sfîrșitul fiecărui capitol. Cîteva observații despre romanele grecești și tradiția narativă greacă, un epilog despre originile și evoluția genului, din care desprindem punctul de vedere al autorului față de părerile altor specialiști, o bibliografie referitoare la autorii tratați însoțită de succinte rezumate critice, precum și o bibliografie generală, care depășește prea mult studiile și cărțile de referință necesare, ne dau o imagine completă despre acest impresionant volum.

Demnă de luat în considerare nu numai prin competența autorului, prin logica gîndirii și prin claritatea expresiei, lucrarea lui Thomas Hägg este interesantă mai ales din punctul de vedere al metodei moderne de cercetare și al spiritului ponderat în care el o aplică.

Eclectismul său este manifest și explicit, Thomas Hägg folosind cu predilecție conceptele de teorie literară formulate de Wellek-Warren și mijloacele de investigație ale unui structuralism moderat. Punctul său de vedere, precum și accepția pe care o dă anumitor categorii analizate

¹ Th. Hägg, *Die Ephesiaka des Xenophon Ephesius. Original oder Epitome?* *Classica et Mediaevalia*, 37, 1961; idem, „The Naming of the Characters in the Romances of Xenophon Ephesius”, *Eranos*, 69, 1971.